

ГРОТОВСЬКИЙ СПРОБИ ПОВЕРНЕННЯ

ПРО СПЕКТАКЛЬ *Я, БОГ*, ЩО СТВОРЮЄТЬСЯ НА ПІДСТАВІ ТЕКСТІВ ЄЖИ ГРОТОВСЬКОГО, А ТАКОЖ ПРО СПІВСТАВЛЕННЯ З ДУМКОЮ ГРОТОВСЬКОГО У ПРИВАТНОМУ ЖИТТІ ТА В ПОСТАНОВКАХ ТЕАТРУ ХОРЕЯ, РОЗМОВЛЯЄ З ТВОРЦЯМИ ВІКТОР МОРАЧЕВСЬКИЙ.

Віктор Морачевський: Ми поговоримо про спектакль *я, бог*, який ви з Даріушем Косінським, цінованим дослідником та знавцем творчості Гротовського, підготували на основі текстів Єжи Гротовського. Коли для вас розпочалась ця надзвичайна театральна подорож, в якій ви почали конфронтацію з думками Гротовського про театр, про актора; з його досягненнями у просторі мистецтва, концепціями релігії, культури, і перш за все – з його роздумами про стан людини?

Томаш Родович: Я знав Гротовського особисто після його роботи в театрі, з того післятеатрального періоду. Я зустрічався з ним десятки разів, починаючи з нашої першої розмови після спектаклю *Apocalypsis cum figuris* в 1975 році і закінчуючи розмовою перед його останньою лекцією в Колеж де Франс, незадовго до його смерті. Я багато в чому не погоджувався з ним, але він, безперечно, був найважливішою людиною, яку я коли-небудь зустрічав. Найпроникливіший дослідник людської натури та театру. Він мав здатність відкривати в мені якісь надзвичайні світи. Безперечно, саме йому я завдячую такому міцному зв'язку з театром. Я все ще відчуваю, що я йому щось винен. Особливо, коли брехня, корупція та недбалість починають проникати в нашу реальність...

Йоанна Хмелецька: Ця пригода найінтенсивніше розгорнулася 11 років тому, під час роботи над спектаклем *Гротовський - спроба відступу* (який був моїм «дебютом» у театрі ХОРЕЯ), а завершилася вона рік тому, під час створення спектаклю *я, бог*.

Звичайно, кількома роками раніше, навчаючись у середній школі (у театральному класі) та під час навчання за спеціальністю театрологія, я читала найвідоміші тексти Гротовського та дослідницькі тексти, присвячені його творчості. Однак вони головним чином зосереджувались на театральному етапі його досліджень, який найбільш легко описати. Пізніші етапи його роботи, після того, як він покинув театр, пішли далі – послідовно рухаючись до джерел – видавалися мені набагато більш захопливими.

Надзвичайно точний шлях його пошуків та роботи – шлях усунення, залишення за собою доданого, зайвого, «via negativa» – в моєму розумінні, це щось дуже послідовне, чисте і цілком природне. Щось цінне і варте вивчення. Це шлях, спрямований на розробку таких технік у роботі, завдяки яким актор/перформер/діяч, завдяки своїй органічності, перевищує звичайне людське, торкається того, що є джерелом і спільним для всіх нас.

Сила текстів Гротовського є для мене зворушливою, особливо з огляду на безкомпромісність та надзвичайну точність висловлювання. Найбільш вражаючою особливістю його творів є те, що вони є записами конкретної театральної практики. У своїх текстах Гротовський не описує ідею. Він описує досвід. Він точно визначає та називає те, що він перевіряв у дії, що трапилося в роботі з іншою людиною.

Я зрозуміла це найбільш чітко, коли під час візиту Томаса Річардса в ХОРЕЮ в 2009 році брала участь у показі фільму "Дія" з храму Айя Ірні. У цьому випадку перформери з Понтедери, органічним рухом та співом старих традиційних пісень, з надзвичайною чутливістю та точністю ЗДІЙСНИЛИ процес, який Гротовський називав терміном «higher connection». Своїми діями вони торкнулися чогось неймовірно тонкого – енергії, яка пов'язує нас усіх разом, і принесли її нам, спостерігачам. Для мене це був справді несподіваний, дивовижний, інтенсивний, справжній і не до кінця пояснюваний досвід... метафізичний, енергійний, що приносить із собою відчуття миру, безпеки, повноти та єдності.

Ми розпочали розмову з дуже приватних тем та роздумів, але я також хотів би запитати вас про Гротовського в діяльності ХОРЕЇ. Першим спектаклем, створеним групою, що безпосередньо відноситься до його творчості та життя, був *Гротовський – спроба відступу* в 2010 році. Не могли б ви розповісти нам трохи про роботу над цим спектаклем?

Томаш Родович: Наша початкова робота збіглася з десятою річницею смерті Єжи Гротовського. Це був дуже напружений і специфічний період для театральної спільноти. Почалося встановлення «пам'ятників» Майстру. Були бундючні сесії та зустрічі, що стосувалися його творчості, та спроби позбавити його людських рис. Тоді я відчув якусь нервозність, готовність заперечити проти того, що відбувається. Спочатку мої тексти, які я писав після зустрічей з ним, і мої спостереження призвели до бажання створити монодраму, яка б показувала цю іншу сторону Гротовського. Я подумав собі, що сяду з арманьяком (його улюбленим напоєм) і почну розповідати свою історію про людину.

Однак через деякий час я дійшов висновку, що це не має сенсу. Це була б історія однієї людини по відношенню до іншої, історія історія звужена і без посилання на сучасність. Тоді в моїй голові виникло багато питань щодо сприймання текстів і теорій Гротовського молодією аудиторією. Я поставив невеликий експеримент зі студентами театральних студій у Лодзі (тоді однією зі студенток цього напрямку була Йоанна Хмелецька), де я представив вибрані тексти з різних періодів у творчості Гротовського. Студенти мали вибрати найцікавіші для них пропозиції у вигляді двох-трьох речень. Після спільного прочитання цих текстів, які склали цікаве ціле із вибраних фрагментів, після спроби перенести це на рух та дію, я помітив великий потенціал та сенс такого підходу.

Йоанна Хмелецька: Співпраця з Томашем Родовичем та командою театру ХОРЕЯ над виставою *Гротовський – спроба відступу* була для мене дуже напруженим і дуже особистим досвідом. Кожному з шести молодих перформерів довелося ретельно прочесати тексти Гротовського з точки зору обраного ним ключа, теми, яка найбільше активізувала кожного з нас, турбувала, торкалася, зворушувала. У спектаклі ці тексти/теми мали вести діалог, резонувати, сперечатися, дискутувати. Окрім того, нам довелося поєднати вибрані нами цитати з особистими текстами, які ми написали – тими, які мали певним чином розкрити нас, розповісти про найчутливіші спогади та переживання, які сформували нас. Таким чином, ми зіткнули нашу приватну боротьбу зі словами Гротовського.

У той же час ми вводили його слова в інтенсивні фізичні дії – індивідуальні та командні. Ми перевірили ці тексти в дії різними способами. За допомогою нашої органічності ми тестували, як вони резонують і наскільки потужні. Чи це лише красиві цитати, чи вони насправді і по-справжньому визначають нас, розкривають, оголюють, дозволяють висловити те, що в нас найсильніше палає. Виявилось, що ми неймовірно сильно ототожнювались із цими словами. Це були – і я думаю, що все ще є – наші живі слова, настільки ж важливі для нас у роботі, у театрі, як і в людському житті.

У тексті *«До вбогого театру»* Гротовський писав: Чому ми займаємося мистецтвом? (...) Це не стан, не просто стан, а процес, ніби важкий підйом, при якому те, що темне в нас, стає світлим». Я думаю, що це речення чудово описує, як і чому був створений наш спектакль.

Томаш Родович: Виявилося, кожен знайшов для себе дуже важливу частину Гротовського: про тіло, історію, релігію, філософію, театр. Інтенсивна робота з тілом була спільним знаменником нашої роботи над спектаклем, роботи Гротовського та діяльності в театрі Гардзеніце. Театр, яким я хотів займатися, повинен був бути фізичним, тілесним, органічним, динамічним, це був і є інтенсивний нарратив за допомогою тіла. Що стосується руху, головним принципом було не ілюструвати зміст. Відбувся цікавий процес, який показав, що рух ідеально поєднується з текстом і на певному експресивному та енергетичному рівні формує напругу. Знаючи групу та її підхід до текстів Гротовського, я припустив, що результат цих дій матиме іронічний та гумористичний характер.

Іншим важливим завданням акторів було написати дуже особисті тексти про важливі моменти у власному житті, які вони ніколи не захотіли б оприлюднювати. Я хотів зіткнути ці щільні тексти Гротовського саме з їх особистими, приватними історіями. Переплести і зіткнути ці дві щільності – особисту і Гротовського. Це було саме те! Я хотів дізнатись, чи може сьогоденне покоління митців, молоді, акторів міряти себе, спілкуватися, вдаватися до Гротовського.

Протягом наступних десяти років ви лише один раз вдалися до Гротовського, зв'язавши його з двома видатними діячами у світі театру - Вільямом Шекспіром та Станіславом Висп'янським. У 2017 році ХОРЕЯ створила спектакль *Студії про Гамлетів* разом зі студентами Театральної академії імені Олександра Зельверовича у Варшаві та режисером Вальдемаром Разняком. Але це була зустріч/робота, що мала характер майстер-класу, дещо схожа на постановку 2010 року – молоді актори перед лицем, зокрема, текстів Гротовського, вивчаючи прийоми акторської підготовки, розробленої командою ХОРЕЇ. Здається, остання постановка театру має зовсім інший характер. Це дуже інтимний спектакль, яке ви робили разом. Це не командне творіння. Звідки це рішення? Спектакль *я, бог* – стосується маловідомих аспектів мистецької діяльності Єжи Гротовського, його особистої життєвої ситуації.

Йоанна Хмелецька: Спектакль *Гротовський – спроба відступу* – це досвід зіткнення групи молодих людей з текстами Гротовського. Кожен із нас міг прочитати їх «по-своєму», «сам», через обрану собою тему. Це дало нам змогу, з одного боку, дуже особистого, а з іншого боку, широкого підходу та інтерпретації всієї його творчості та праці.

Натомість у спектаклі *я ,бог* – після досвіду попередньої роботи – ми прямуємо лише «до джерела». Ми ставимо Гротовському конкретні, ключові питання: «Чому ти все це робив? Навіщо? Що було джерелом, суттю твоєї роботи? Чи ти зустрів у ній бога...? Як...? Яка робота веде до такої зустрічі?».

У випадку з Гротовським відповідь на ці запитання може бути дуже завуальованою та загадковою, але ми з Томашем Родовичем переконані, що пошук контакту з чимось більшим, чимось спільним, чимось джерельним, органічним та енергетичним, що всіх нас пов'язує, і що можна було б охарактеризувати як «бога» – було найважливішим для Гротовського на кожному етапі його роботи та позначало кожен наступний крок на шляху його досліджень та діяльності.

На наш погляд, слово «бог» – навмисне написане з малої літери – може містити набагато більше значень, ніж слово, написане з великої літери. Воно відкриває не релігійний простір, а практику.

Гротовський ніколи прямо чи безпосередньо не відповідав на питання про сенс віри в існування/неіснування бога. Потрібно шукати цю відповідь між рядками. Ось чому ми разом з Даріушем Косінським досліджували тексти Гротовського таким чином, щоби спробувати «підловити його» на спробі відповісти на наші метафізичні запитання. Разом з Томеком ми зробили цей спектакль, щоб саме цю суть – ці відповіді – витиснути, компіювати і конденсувати. Щоб обговорити на сцені, між собою, всі моменти, в яких Гротовський – кілька разів, за багато років роботи – дав такі відповіді, сформулював їх і точно висловив.

Гротовський цитував, за св. Феофілом Антіохійським: «Покажи мені свою людину, і я покажу тобі свого Бога». Для мене це ключова фраза, відповідь. Це твердження, що визначає назву нашого спектаклю, що виражає основний принцип у роботі Гротовського (з партнером, з іншим, з іншою людиною). Я думаю, що так працював Гротовський, він у це вірив – що в живій, активній людині, в органічному, інтенсивному русі, у співі, в пробудженому тілі, яке знає більше, має свою мудрість і глибоку пам'ять, і яке не бреше – в усіх цих людських можливостях приховано джерело трансгресії, в цьому полягає потенціал, даний кожній людині – перевершувати те, що є лише людським.

Томаш Родович: Я хотів, щоб ця моя перспектива перетнулася з перспективою молодшої за мене акторки. Це створило нове запитання, напруженість і протистояння між «молодим» та «старим».

Дійсно, відправною точкою для створення цього спектаклю була моя остання зустріч з Гротовським, що тривала сорок п'ять хвилин. Це також була перша робоча назва цього спектаклю. Тоді я хотів запитати його про існування Бога, чи зустрічав він його у своєму житті та творчості, реально, очі в очі ... Я не зміг отримати відповідь на це питання. Тоді Гротовський був вже дуже хворий і втомлений. Ми говорили не про Бога, а про Польщу того часу, про конфлікти в країні. Наша розмова визначалася його нестабільною ситуацією зі здоров'ям та труднощами у функціонуванні, а отже, побоюваннями за майбутнє світу. І коли я збирався поставити це питання, розмова закінчилася, він перебив мене, йому довелося лягти...

Ця відсутність відповіді Гротовського на моє запитання призвела до створення спектаклю *я, бог*. Йоанна дуже цікаво і по-своєму розуміла і досі розуміє тексти Гротовського та його творчість. Це розуміння мені дуже близьке. Я ні з ким іншим не маю такого контакту на цьому рівні творчої діяльності. Також не було іншого варіанту, ніж створити цей спектакль від початку до кінця разом з нею.

Думаю, у цій нашій короткій розмові варто підкреслити, що ХОРЕЯ не намагається реалізувати жоден із методів Гротовського, оскільки, за його словами, такого методу не існує, а ваші міцні стосунки з Гротовським видно насамперед у тому, що через його тексти та інтерпретацію його думок ви можете говорити про важливі справи сучасного світу та про участь людини в ньому. Тепер у вас є можливість зіставити свої пошуки з аудиторією, яка зібралася навколо проекту ПОГРАНИЧЧЯ КУЛЬТУР. Театр ХОРЕЯ в діалозі з Україною. Спектакль *я, бог* був позначений в театральному триптиху гаслом «театр перетворень». Який діалог ви збираєтеся розпочати цим спектаклем?

Йоанна Хмелецька: Думка Гротовського мала величезний вплив на переломні зміни в театрі ХХ століття у всьому світі. Творчість та його праця значною мірою революціонізували напрямок думок про створення театру. Гротовський розробив поглиблене дослідження акторського методу, з зовсім іншої точки зору. Він безпрецедентно зосереджувався на лабораторній роботі з актором – на його тілесності, органічності, чуттєвості, на аспектах, набагато глибших, які неможливо фальсифікувати чи замінити психологією персонажа або різними сценічними ефектами. Гротовський зосереджував свою роботу на універсальних і позачасових людських якостях, які є носіями правди про людину і будуть носіями значень, незалежно від географічної чи

культурної відстані. Це читається скрізь. Ми були здивовані тим фактом, що спектакль *Гротовський - спроба відступу* чудово сприймала аудиторія у багатьох місцях світу. Ми були особливо здивовані прийомом вистави в культурно віддаленій від нас Індії, де ми пережили дуже предметні та зворушливі розмови з аудиторією, що дозволило нам прочитати Гротовського з іще іншої точки зору. Нам дуже цікаво, з яким ефектом спектакль *я, бог* відобразиться у надзвичайній чуйності та мужності української публіки та творців.

Томаш Родович: У мене таке відчуття, що останнім часом серед глядачів, а також театральних творців, є неймовірна потреба не вдавати в театрі – туга за певною сценічною правдою. Зараз критики не використовують таких слів, як «правда» або «глибина», для опису театральних постановок. Мова була спеціально обмежена, оскільки ці слова несподівано затерлися ... Будучи гостем під час численних навчальних візитів до України, Литви, Білорусі та Росії, я постійно чую запитання про Гротовського. Це свого роду фігура, яка пережила всі театральні моди і досі є орієнтиром для багатьох творців. Звичайно, багато людей зловживають цим прізвиськом своїй роботі, але він постійно є непохитним принцом світового театру. Через стільки років ви вдаєтеся до його текстів і відчуваєте, що все правильно. Ці тексти містять дуже ретельний аналіз стану культури, мистецтва, театру, актора та людини.

Вистава *я, бог* була сконструйована таким чином, щоб глядач міг взяти з неї якомога більше. У мене відчуття, що вистава може торкнутися – в т.ч. через тексти Гротовського, а також через нашу гру на сцені – особистих проблем кожного глядача. Може бути дороговказом на дорозі, якою хтось саме зараз йде.

Гротовський був дуже близький до людей, з якими працював, він їх розумів і відчував. Вони були для нього необхідними для перетинання кордонів у його власній подорожі, спільною метою якої було, щоб «те, що є в нас темним, освітілось», – як сказав він в одному з інтерв'ю.

Нарешті, я хотів би запитати вас про кіноверсію цієї вистави. Це стандартна постановка на сцені, чи ви змінили місце гри, щоб поекспериментувати з цим театральним матеріалом?

Томаш Родович: Йшлося не про експерименти. Вальдемар Разняк, який, серед іншого, спеціалізується на режисурі телевізійних театрів, запропонував нам перенести значну

частину цієї постановки у відкритий простір. З огляду на камерність цієї вистави, щільність та інтенсивність тексту, це була ризикована ідея, але кіноверсія дуже добре співвідноситься з цим паратеатральним та посттеатральним періодом діяльності Гротовського. У кіноверсії грає також природа, така важлива у його пошуках, а образи «сільськості» підкреслюють його переживання з дитинства, яке він провів у сільській місцевості під час війни. На мою думку, варто було ризикнути.

Йоанна Хмелецька: У нашому останньому телевізійному виробництві ми з самого початку знали, що хочемо вийти за межі театрального простору. Нам потрібні були великі відкриті пленери, природні простори та пейзажі. Тексти Гротовського наповнені посиланнями на природу, на старі вірування та традиції, сильно пов'язані з природою. «Світло природи посилає своє сяйво до джерела» – це цитата, взята з даоської традиції, яку Гротовський наводив, згадуючи та інтерпретуючи один з найважливіших своїх дитячих спогадів. У творах Гротовського кожен спогад з дитинства був міцно пов'язаний з безпосереднім відчуттям зв'язку з життям навколишньої природи, з ототожненням з природою. Ми відчували, що розбиття сцен, розіграних у театральному просторі, кадрами на природі принесе багато «повітря» нашим діям і буде чудово резонувати з текстами Гротовського. Простір старої, покинутої, зруйнованої сільської хатини, луги чи поля, засіяні збіжжям: це певним чином «уявні» простори, які розміщують нас поза часом, у підвішеному стані, в очікуванні відповіді на запитання, яке в даний момент не було поставлене.

У такому разі, мені дуже цікаво, що нового нам принесе кіноверсія цього спектаклю. Дякую за розмову.

Томаш Родович та Йоанна Хмелецька: Дякуємо!

Томаш Родович – філософ, музикант, актор, педагог, режисер.

Випускник факультету історії філософії Академії католицького богослов'я у Варшаві. Співпрацював з Єжи Гротовським у 1974-1979 роках. Співзасновник Центру театральних практик Гардзеніце, його провідний актор та керівник дидактичної програми у 1977-2003 роках. Співзасновник Театральної асоціації Хорєя та її керівник з 2004 року, художній керівник "Фабрики мистецтва" в Лодзі з 2007 року, художній керівник Міжнародного театрального фестивалю «Ретроперспективи» та Національного театрального фестивалю «Перспективи». Викладач Лодзького університету (кафедра драми і театру), Державної вищої школи кіно,

телебачення і театру імені Л. Шиллера в Лодзі. Керівник численних дидактичних та художньо-освітніх проєктів для акторів, театральних інструкторів та аніматорів культури по всьому світу.

У 2014 році він був нагороджений медаллю «*За заслуги перед культурою*» – *Gloria Artis*, щот присуджується міністром культури та національної спадщини. Лауреат премії *O!* 2017 у номінації "Театр", яку присуджує O.pl (Польський портал культури). У 2018 році він був нагороджений премією мера міста Лодзь за досягнення у галузі художньої творчості, пропаганди та захисту культури. У 2019 році він отримав престижну премію імені Зигмунта Хюбнера «Людина театру», створеної Фондом театру громадянської думки імені Зигмунта Хюбнера, тим самим приєднавшись до чудового грона лауреатів цієї премії: Анни Августинович, Яна Енглєрта, Єжи Трєлі, Пйотра Цєпляка та Яцка Гломба.

Йоанна Хмєлєцька – акторка, вокалістка, за освітою культуролог, театрознавець.

У 2000-2004 роках вона почала здобувати свій перший театральний досвід у незалежному театрі «Аніліс» під керівництвом Анни Цішовської. У 2009 році вона закінчила культурологію в Лодзькому університеті, а її магістерська робота була відзначена як найкраща магістерська робота з театрознавства у 2008/2009 навчальному році. З 2008 року вона працює в Театрі ХОРЕЯ та у Фабриці Мистецтва в Лодзі як координатор та виконавець художніх та освітніх проєктів, відповідальна за театральний архів, редактор та коректор рекламних текстів, і перш за все як акторка, співачка, хористка, співорганізатор музичних, ритмічних та театральних та рухових майстер-класів. З 2010 року вона працює над координацією та реалізацією всіх видань Міжнародного театального фестивалю «Ретроперспективи» та інших мистецьких проєктів ХОРЕЇ. У 2008-2020 роках вона зіграла в понад 30 театральних і музичних постановках, створених групою. У 2015-2019 роках, як акторка, вона виступала у виставах та концертах Театру Пінокіо в Лодзі (*Книга Джунглів*, реж. П. Ящак; *Самограй*, *Урок Тувіма*, *Дон Кіхот*, реж. К. Двораковський). У 2019 році в дуєті з Томашем Родовичем вона поставила та грає роль у спектаклі *я, бог* за текстами Єжи Гротовського. У 2020 році вона стала вокалісткою гурту *Ładne Kwiatki* (концерт *Piosenki do grania na nosie*), заснованого Петром Клімєком (музика) та Конрадом Двораковським (слова). З грудня 2020 року вона виступає як гостя у виставі «*Володарка мух*» у Народному театрі в Кракові (реж. К. Двораковський, муз. П. Клімєк, сценографія. М. Войцєховська).

Вона співпрацювала з режисерами: Томашем Родовичем (Польща), Євгенієм Корнягом (Корняг-театр, Мінськ), Руті Остерман (Ізраїль), Робєртом Хайденом (США), Джиммі Еннісом (Великобританія/Франція), Конрадом Двораковським (Польща), Янушем Адамом Бєджицьким (Польща), Вальдемаром Разняком (Польща), Джуні Дар (Норвегія); та композиторами: Томашем Кшижановським (Польща), Монікою Далях (Польща), Мацєєм Маціашком (Польща), Вагнером Барбоза (Бразилія), Веріті Стєнден (Великобританія), Зоркою Вольни (Польща-Німєччина), Ігорем Гавліковським (Польща), Лукашем Ляхом (Польща), Павлом Одоровичем (Польща), Пйотром Клімєком (Польща).